

L. Althusser, E. Balibar, R. Establet, P. Macherey, J. Ranciere, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 662

Υπάρχουν κάποιες φορές όπου ο χαρακτηρισμός μιας έκδοσης ως ενός σημαντικού γεγονότος είναι κυριολεκτικός. Αυτό πιστεύουμε ότι ισχύει για την πρώτη έκδοση στα ελληνικά του συλλογικού έργου των Λουί Αλτουσέρ, Ετιέν Μπαλιμπάρ, Ζακ Ρανσιέρ, Πιερ Μασρέ και Ροζέ Εσταμπλέ, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, το οποίο, έστω και με καθυστέρηση τεσσάρων σχεδόν δεκαετιών (πρωτοκυκλοφόρησε το 1965), είναι διαθέσιμο στα ελληνικά και μάλιστα στην πλήρη μορφή του (σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ξένες μεταφράσεις που περιλαμβάνουν μόνο τα κείμενα των Αλτουσέρ και Μπαλιμπάρ). Πρόκειται ίσως για το πιο σημαντικό, και σίγουρα για το πιο ολοκληρωμένο, έργο αυτού που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως θεωρητική «Σχολή Αλτουσέρ». Και είναι διαθέσιμο στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό σε μια πολύ καλή μετάφραση του Δ. Δημούλη (που έχει και την ευθύνη της επιμέλειας), του Χρ. Βαλλιάνου και της Β. Παπαοικονόμου.

Θα το πούμε προκαταβολικά, πιστεύοντας ότι οποιοσδήποτε έχει μια μικρή έστω σχέση με τη μαρξιστική συζήτηση των τελευταίων δεκαετιών θα αντιληφθεί ότι δεν πρόκειται για υπερβολή, ότι είναι ένα βιβλίο απαραίτητο να διαβαστεί από όποιον θέλει να κατανοήσει μεγάλο μέρος των συζητήσεων των τελευταίων δεκαετιών εντός και εκτός του μαρξισμού. Όταν λέμε απαραίτητο, εννοούμε ότι ακόμη και αν διαφωνεί κανείς με την παρέμβαση του Αλτουσέρ και των συνεργατών του, εντούτοις οφείλει

να αναμετρηθεί μαζί της, με το ίδιο το κείμενο, ακριβώς για να μπορεί να την κρίνει. αλλά και για να δει τα πραγματικά της αποτελέσματα στο σύγχρονο θεωρητικό τοπίο. Είναι κατά τη γνώμη μας ένα κείμενο-κόμβος το οποίο πολύ δύσκολα μπορεί να παρακαμφθεί.

Τι είναι τώρα το *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*; Με έναν τρόπο είναι ακριβώς αυτό που λέει ο τίτλος του: μια απόπειρα *ανάγνωσης του Κεφαλαίου*, *ανάγνωσης* που στόχο έχει να αναδείξει τη *μαρξιστική φιλοσοφία*, μια φιλοσοφία που κατά τον Αλτουσέρ δεν μπορεί να εντοπιστεί στις σκόρπιες φιλοσοφικές αναφορές του ίδιου του Μαρξ ούτε στις όποιες φιλοσοφικές συνθέσεις του Ένγκελς, αλλά πάνω από όλα να ανασυντεθεί, να εξαχθεί από το ίδιο το *επισημονικό* έργο και κείμενο του Μαρξ.

Για τον Αλτουσέρ, η μαρξιστική φιλοσοφία δεν υπάρχει ως κάποια γενική υλιστική κοσμοθεωρία ή ένα είδος αντεστραμμένου εγελιανισμού, αλλά πρωτίστως ως μια λανθάνουσα φιλοσοφία εντός του *Κεφαλαίου*, εντός ενός επιστημονικού έργου, και έχει ως επίδοκο αντικείμενο ακριβώς τη φιλοσοφική συγκρότηση των όρων που επιτρέπουν την επιστημονική γνώση. Για τον Αλτουσέρ, το *Κεφάλαιο* εγκαινιάζει μια διπλή τομή: αφ' ενός, μια νέα επιστήμη, αυτή του ιστορικού υλισμού, αλλά και μια νέα *επιστημονική πρακτική* της φιλοσοφίας με αντικείμενο τους τρόπους παραγωγής θεωρητικών αποτελεσμάτων και γνώσεων ή, για να το πούμε διαφορετικά, η επιστημο-

λογική τομή οδηγεί και σε μια φιλοσοφική ρήξη. Αυτή η δεύτερη θεωρία, η θεωρία της θεωρητικής πρακτικής, βρίσκεται σε δράση μέσα στο ίδιο το κείμενο του *Κεφαλαίου* κυρίως ως μια ριζικά αντιεμπειριστική διαδικασία παραγωγής επιστημονικών γνώσεων. Αυτός ο ριζικός αντιεμπειρισμός παίρνει τη μορφή δύο κρίσιμων κόμβων: Αφ' ενός, μιας ριζικής διάκρισης ανάμεσα σε πραγματικό αντικείμενο και θεωρητικό αντικείμενο. Αφ' ετέρου, μιας έμφασης ότι είναι ακριβώς ο ορισμός, η συγκρότηση του αντικείμενου γνώσης εκείνο το καθοριστικό σημείο που επιτρέπει στην κατασκευή εννοιών να μην είναι μια απλή αυθαιρεσία. Και θα είναι αυτή μια επιστημολογική τοποθέτηση που θα παίξει σημαντικό ρόλο σε όλη τη μετέπειτα συζήτηση στο χώρο της επιστημολογίας, και πέρα από τα όρια του μαρξισμού, έως τις μέρες μας.

Γιατί όμως τόση εμμονή στην αναζήτηση μιας μαρξιστικής φιλοσοφίας; Αυτή προκύπτει μέσα από μια θεώρηση της κρίσης του κομμουνιστικού κινήματος ως κατ'εξοχήν ιδεολογικής απόκλισης ικανής να διορθωθεί μέσα από μια θεωρητική διόρθωση, μια επιστροφή στον Μαρξ, η οποία, για να μη μετατραπεί σε βασιλική οδό νέων αποκλίσεων, οφείλει να αρθρώνεται πάνω σε μια κατά τη γνώμη τους ανεύρετη μέχρι τότε μαρξιστική φιλοσοφία. Αυτό εξηγεί την προτεραιότητα στην ανασυγκρότηση πρώτα από όλα αυτής της φιλοσοφίας, με την ελπίδα ότι μια τέτοια ανασυγκρότηση θα επιτρέψει μια αποτελεσματική θεωρητική άμυνα απέναντι σε όλες τις επανεμφάνσεις της αστικής ιδεολογίας εντός του εργατικού κινήματος, κύρια με τη μορφή του οικονομισμού και του ανθρωπισμού.

Αυτή η εκ νέου ανάγνωση του *Κεφαλαίου* έχει και ένα επιπλέον αποτέλεσμα: μια προσπάθεια διαφορετικού στοχασμού της

ίδιας της μαρξιστικής διαλεκτικής: Για τον Αλτουσέρ, θα πρέπει να ξεφύγουμε από αυτό που ορίζει ως εκφραστική ολότητα, δηλαδή μια αντίληψη του κοινωνικού όλου μέσα από ένα σχήμα ουσίας και εκφράσεων, επιφαινόμενων της, την οποία αποδίδει στον Λάμπνιτς και τον Χέγκελ, και να επιλέξουμε μια αντίληψη του κοινωνικού όλου ως μιας έκκεντρα δομημένης ολότητας, όπου οι σχέσεις αιτιότητας παίρνουν τη μορφή όχι μιας εκφραστικής σχέσης, αλλά μιας δράσης και εμφάνισης της δομής (της συνάρθρωσης στοιχείων του κοινωνικού όλου) στα ίδια τα αποτελέσματά της.

Αυτή η προσπάθεια του Αλτουσέρ δεν είναι χωρίς τις αντιφάσεις της: Η ίδια η απόπειρα μιας φιλοσοφίας ικανής να συγκροτήσει ως αντικείμενό της την ίδια την επιστημονική αντικειμενικότητα έχει όλα τα προβλήματα και τους πιθανούς κινδύνους μιας εγγυητικής φιλοσοφίας - επιστήμης των επιστημών. Αυτό άλλωστε θα το παραδεχθεί ο ίδιος ο Αλτουσέρ στη μετέπειτα αυτοκριτική του, όταν θα υποστηρίξει ότι τελικά η φιλοσοφία δεν μπορεί να έχει αντικείμενο με τον τρόπο των επιστημών, και θα προτείνει το δεύτερο ορισμό της φιλοσοφίας ως ταξικής πάλης στη θεωρία. Αλλωστε ακόμη και στον πρόλογο του *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο* (το κείμενο που χρονικά γράφτηκε τελευταίο) είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο, ενώ διατυπώνει το αίτημα μιας επιστημονικής θεωρίας του μηχανισμού παραγωγής επιστημονικών γνώσεων, εντούτοις σπειδαι, σε μια άνιση οριοθέτηση, να το διακρίνει από ένα παραδοσιακό σχήμα εγγυήσεων της γνώσης.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως οι τοποθετήσεις του Αλτουσέρ και δύσβατες είναι και ιδιαίτερα πυκνές. Πιστεύουμε, όμως, ότι οφείλουν να διαβαστούν μέσα στην ίδια την

αναγκαστική αντιφατικότητα τους. Ο υπομονετικός αναγνώστης σε κάθε περίπτωση όχι μόνο θα μπορεί να παρακολουθήσει καλύτερα τη συζήτηση πάνω σε αυτά τα κείμενα, αλλά και θα μπορεί να αποφυγεί διάφορους μύθους: Θα δει, για παράδειγμα, ότι η τοποθέτηση του Αλτουσέρ δεν είναι ένας εύκολος αντιεγελιανισμός, αλλά μια υπεράσπιση της ριζικής πρωτοτυπίας της μαρξιστικής σύλληψης της κοινωνικής ολότητας απέναντι σε κάθε παραλλαγή ιστορικισμού, και η οποία σε επιστημολογικό επίπεδο μάλλον συντονίζεται με έναν παράξενο τρόπο με ένα ερώτημα που θα βασανίσει και τον Χέγκελ: με ποιον τρόπο μια θεωρητική διάταξη, μια σειρά από λέξεις και έννοιες, που καθαυτές δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα, μπορούν να την αναπαράγουν γνωστικά; Θα διαπιστώσει επίσης ότι η τοποθέτηση του Αλτουσέρ για τη δομική αιτιότητα καμιά σχέση δεν έχει με μια εύκολη «στρουκτουραλιστική» φιλολογία, αλλά είναι πάνω από όλα μια προσπάθεια φιλοσοφικής ανασυγκρότησης της κοινωνικής υλικότητας με τρόπο που να αποφεύγει το μεταφυσικό σχήμα της *έκφρασης* ή της σχέσης *ουσίας-φαινομένου* και να συνεχίσει με νέους όρους τη σπινοζική αναζήτηση ενός εμμενούς υλισμού.

Το ότι μιλήσαμε λίγο παραπάνω για τα κείμενα του Αλτουσέρ δεν σημαίνει ότι υποτιμούμε τα υπόλοιπα κείμενα που περιλαμβάνει η συλλογή. Αντίθετα, περιλαμβάνουν την καλύτερη στιγμή αυτού που θα ονομάζαμε ένα *συλλογικό πρόγραμμα* υπό την καθοδήγηση του Λουί Αλτουσέρ, κείμενα που εντυπωσιάζουν ακόμη και σήμερα, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς την ηλικία των συγγραφέων τους.

Το κείμενο του Μπαλιμπάρ, σχετικά πιο διαβασμένο, μια που το περιελάμβαναν και οι ξένες εκδόσεις, αποτέλεσε μια από

τις πρώτες απόπειρες συνολικής ανασυγκρότησης του εννοιολογικού πλαισίου της μαρξιστικής θεωρίας πάνω στη βάση των θεωρητικών καινοτομιών του Αλτουσέρ και, με αυτό τον τρόπο, θα παίξει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα συζήτηση.

Από την άλλη, το κείμενο του Ρανσιέρ, με αντικείμενο την έννοια της *κριτικής* στο έργο του Μαρξ, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη συζήτηση πάνω στη θεωρία της αξίας από τη δεκαετία του 1960 και μετά, καθώς αποτέλεσε μια από τις πρώτες ολοκληρωμένες προσπάθειες ανάδειξης της ριζικής θεωρητικής τομής ανάμεσα στη μαρξιστική θεωρία και την κλασική πολιτική οικονομία, ενώ ταυτόχρονα είναι ιδιαίτερα κομβικό για μια υλιστική προσέγγιση στο ερώτημα του *φетиχισμού* μέσα στο *Κεφάλαιο*.

Τα κείμενα τώρα του Μασρέ και του Εσταμπλέ έχουν ως αντικείμενο την προσέγγιση ζητημάτων που αφορούν την οργάνωση του υλικού του *Κεφαλαίου*, τόσο σε ό,τι αφορά την παρουσίαση εννοιών, ειδικά στο κρίσιμο πρώτο μέρος του Πρώτου Τόμου (Μασρέ), όσο και τη συνολική διάταξη του *Κεφαλαίου* (Εσταμπλέ), αποτελώντας γόνιμες εφαρμογές σε ζητήματα θεωρίας της αξίας των γενικών κατευθύνσεων της αλτουσεριανής αντίληψης. Άλλωστε συνολικά το *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, ειδικά σε αυτή την πλήρη μορφή (με τα κείμενα των Ρανσιέρ, Μασρέ και Εσταμπλέ), καταδεικνύει τη συνεισφορά του αλτουσερικού ρεύματος στη διαπραγμάτευση ζητημάτων της θεωρίας της αξίας.

Είναι προφανές ότι καμιά βιβλιοκριτική δεν μπορεί να είναι αμερόληπτη. Και με αυτή την έννοια και αυτές οι γραμμές διαπερνώνται από μια έντονα *θετική* αποτίμηση του εγχειρήματος πίσω από το *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι προϋπόθεση για την ανάγνωσή του

είναι και συμφωνία μαζί του. Άλλωστε ο αγνωστικισμός και η διαγραφή ολόκληρων σελίδων της νεότερης θεωρητικής ιστορίας μάλλον δεν πρόκειται να βοηθήσει κανέναν. Επιπλέον, η χρησιμότητα αυτού του βιβλίου έγκειται στο να μας θυμίσει ότι υπήρξαν εποχές όπου οι θεωρητικές συζητήσεις δεν είχαν τη μορφή πανεπιστημιακής έριδας ή επιλογής ακαδημαϊκής «φυλής», αλλά της πραγματικά τεκμηριωμένης και θεωρητικά

υποστηριγμένης αντιπαράθεσης, της προσπάθειας να παραχθούν πραγματικά θεωρητικά –και σε τελική ανάλυση πολιτικά– αποτελέσματα, της επιθυμίας η ολόπλευρη αριστερή πολιτική στράτευση να συνδυαστεί με τη μέγιστη θεωρητική ανστηρότητα. Και αυτό το αίτημα παραμένει σήμερα επίκαιρο, ίσως περισσότερο παρά ποτέ.

Παναγιώτης Σωτήρης